

УДК 21.13.001

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ В РЕЛІГІЙНИХ ПИТАННЯХ

Андрій Гренишен

*ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,
відділ науково-методичного забезпечення та координації діяльності
закладів післядипломної педагогічної освіти
вул. Січових Стрільців, 52-А, м. Київ, Україна*

Декомунізація – процес, який стосується усіх сфер життя, зокрема інтелектуальної. Радянська система найбільше боролася з релігійним життям українців, перетворюючи його на набір відразливих обрядів, позбавлених осмисленого сенсу, і відверто атеїзуючи українське суспільство. Це призвело до падіння суспільної моралі, а вирішення цієї проблеми полягає у налагодженні суспільного діалогу на базі свободи сумління.

Ключові слова: декомунізація, свобода сумління, суспільна мораль, формаційний підхід, наукові підходи XIX ст.

Значна частина українських дослідників гуманітарних наук сходяться на тому, що виходом України із духовно-моральної кризи слугує створення помісної автокефальної Української православної церкви, яка об'єднала б у своїх лавах усіх українських православних, незважаючи на присутність на українській релігійній мапі греко-католиків із римо-католиками та протестантами. Мусульман з юдеями, буддистами та представниками інших релігій українські поборники помісного православ'я, мабуть, взагалі не хочуть враховувати. Завдяки цьому складається ситуація, коли навіть між християнами відкритий конструктивний діалог унеможлиблюється, а порозуміння на суспільному рівні між усіма релігіями повністю втрачає актуальність і цінність, оскільки релігійні потреби номінальної більшості формально враховано, а решта має пристосуватися [1, с. 34].

За цим принципом мислив і діяв товариш Сталін, легалізуючи релігійні організації в СРСР 1943 р. Сталінська модель державно-церковних відносин була копією російсько-імперської релігійної політики з однією відмінністю, що полягала у привілейованому становищі комуністично-атеїстичної ідеології, а також особливому статусі Російської православної церкви, для управління якою була створена окрема Рада у справах РПЦ, а решта релігійних організацій підпорядковувалася Раді з питань діяльності церков та релігійних організацій. Тоталітарний режим не міг собі дозволити збереження найменшого простору свободи особистості, а особливо у світоглядних питаннях, які не давали впевненості у реальності перемоги соціалізму, хоч би в окремо взятій країні в середині XX ст. [2, с. 131, 134]

Відлига стосувалася здебільшого партійного, частково суспільного життя, проте у вирішенні релігійної проблематики зміни були зовсім незначні і стосувалися вони форм боротьби з релігійністю. Суть ідеї зводилася до загибелі релігійного світогляду під впливом наукового атеїзму, який повинен був довести, що Бога немає науковими методами. Завдяки тому, що науковими методами неможливо остаточно встановити чи спростувати факт буття Бога, то науці вирішили допомогти адміністративними методами. Контроль, обмеження форм і методів діяльності християнських церков відверто свідчило про страх, який викликало християнство у радянської влади, проте радянські християни виявилися

не готовими до життя у нових умовах і здали значну частину стартових позицій 1943–1953 рр. [2, с. 157–160].

Це призвело до ретуалізації православ'я і сектанізації євангельського християнства протягом 1964–1989 рр. Фактично Закон України «Про свободу совісті і релігійні організації» 1992 р. став відміною радянського релігійного законодавства, а тому просто дозволив усе, що забороняла радянська влада. Релігійне життя забувало, проте політична культура не змінилася, а тому необхідна серйозна декомунізація суспільної і наукової думки у релігійних питаннях. Найпростіший шлях до цього – це повернення до аналізу і використання суспільної і наукової думки XIX – початку XX ст. з окресленого приводу, бо українські мислителі часів національного відродження чи модерного націєтворення приділяли значну увагу питанням політичних свобод і морального виховання підростаючого покоління [1, с. 41–43].

Для науковців першої половини XIX ст. релігія і мораль, а отже, релігія і політика були питаннями нерозривно пов'язаними між собою. М.І. Костомаров констатував, що саме християнство консолідувало східнослов'янські племена в Русь. При цьому не варто забувати, що саме релігійна ідентичність підштовхнула козацьку державу, очолювану гетьманом Б. Хмельницьким, до союзу з православним Московським царством у середині XVII ст. і створення на основі цього союзу Російської імперії на початку XVIII ст. Ліквідація Гетьманщини розтягнулася майже на все XVIII ст., бо в іншому разі різкі дії зустріли б активний опір українського козацтва і селянства, а так козаків зробили селянами, а старшину – дворянами. Усе почалося з підпорядкування Київської метрополії Московському патріархові 1686 р. [3, с. 18–20, 520, 526–530].

М.І. Пирогов водночас відстоював ідею про те, що саме вчення Ісуса Христа є найкращим етичним імперативом для виховання з дітей людей, а не інженерів з агрономами. Глибокий аналіз ученого філософських учень античності порівняно з християнством не залишає шансів лібералізму, навіть у найгуманістичнішому освітньому процесі. Тлумачення філософських ідеологій від епохи Відродження до середини XIX ст. як різноманітних форм повернення до стародавньої філософії дохристиянського контексту забезпечило кардинально Христосцентричне бачення гуманізму рівно у середині XIX ст. Шкода, що погляди М. Пирогова не користуються достатньою популярністю серед сучасних українських педагогів і менеджерів освіти для застосування їх у процесі реформування української системи освіти початку XXI ст. на принципах декомунізації [4, с. 29–32].

Одним із принципово важливих способів українського національно-культурного самоствердження сміливо можна вважати переклад Біблії українською мовою, здійснений П. Кулішем, І. Нечуєм, І. Пулюєм, які це робили без підтримки жодного з біблійних товариств, самотужки і за власний кошт. Їх справа, на превеликий жаль, досі не знайшла гідної оцінки нащадків і залишається невикористаною поною мірою у розбудові самостійної соборної української держави. Просто сучасним українським політикам зовсім не хочеться визнати, що саме Реформація підняла питання побудови національних держав на ґрунті національних культур шляхом перекладу Біблії національними мовами. Такий поворот у суспільно-політичній думці змусить зосередитись на вирішенні морально-етичних проблем суспільства на особистісному рівні, що не подобається робити переважній більшості пересічних українців, а що вже говорити про можновладців.

Найбільше уваги питанням політичних свобод і, зокрема свободі віросповідання та сумління, приділив у своїй публіцистичній діяльності М.П. Драгоманов, присвятивши окрему статтю, яка пізніше стала брошурою, під назвою «Про волю віри». Мислитель аргументовано відстоював переконання у суспільній шкідливості примусу людей у питан-

нях віри на прикладах Османської та Російської імперій, а також у суспільній корисності свободи віросповідання, «волі віри» на прикладі Сполучених штатів Америки. Поруч із цим публіцист відстоював ідею правового відокремлення церкви від держави і розбудови державно-церковних відносин із позиції церкви – громадської організації, а не державної інституції. На його думку, російсько-імперська релігійна політика сприяла атеїзації інтелігенції, а отже, і всього суспільства [5, с. 3–6, 10–11].

М.С. Грушевський розглядав релігійні вчення як різновид суспільної думки, а тому не надто зосереджувався на аналізі результатів застосування того чи іншого віровчення, що значною мірою призвело до їх опосередкованої рівнозначності з погляду вченого. Ці міркування ніяким чином не давали переваги традиційним віросповіданням над протестантськими течіями, проте і не ґрунтувалися на вивченні Біблії і застосуванні її змісту в повсякденному житті чи дослідженні релігійного життя християнських церков. Описовість, характерна для позитивізму кінця XIX ст., панувала у студіях з історії релігій так само, як і в історії політики чи культури. З іншого боку, Михайло Сергійович не надто соромився висловлювати особисте ставлення до тієї чи іншої події, явище процесу чи особистості, даючи їм виключно морально-етичні оцінки, що не прийнято у сучасній історичній науці [6, с. 88–89, 95].

Корисно звернути увагу і на переконання міністра віросповідань Української Народної Республіки, перекладача Біблії українською мовою в еміграції І. Огієнка. Абсолютно позбавлений віротерпимості, переконаний православний виступав за вичищення православного християнства від елементів язичництва і вивчення Біблії як основи християнського віровчення. Річ у тім, що для цього релігійного діяча християнство було на першому місці в ієрархії цінностей, а православне лише епітетом до слідування вченню апостолів Ісуса Христа, яке назване християнством. Українському православ'ю початку XXI ст. є чому повчитися у митрополита Іларіона (Івана Огієнка) щодо відродження православності, православної віри загалом і ставленню до Біблії як джерела змісту цієї віри зокрема.

Відхід від обрядовості на користь осмисленої практики християнського способу життя продемонстрованого Ісусом Христом і зафіксованого та здійсненого Його апостолами – це суть духовно-моральної реформації, якої потребує Україна. Конфесії тут ні до чого, бо зосередженості на формі і ритуалах на протигагу змісту вистачає і у сучасних протестантських церквах, а Біблія у всіх одна, і зміст у ній однаковий для всіх. Тому всі християни однаково зацікавлені у відновленні авторитету Святого Письма в українському суспільстві, оскільки тільки це шлях до справжніх змін на краще і повноцінного єднання українського суспільства на незнищенній основі Слова Божого, яке Бог поставив вище за власне ім'я, незважаючи на те, що людині хочеться, щоби було навпаки [7, 138:2].

Світськість у всіх формах і проявах означає релігію і віру в Бога як витвір людської свідомості, а тому свобода сумління у світському тлумаченні набуває чудернацьких варіацій практичної реалізації. Яскравим прикладом цього слугує мультикультуралізм, який пропагує терпимість до всіх культур і поглядів на життя, що названо гарним словом латинського походження – толерантність. Головна функція цієї концепції зводиться до привчання людей визнавати будь-яку думку по-своєму правильною, у такий спосіб погоджуючись з іншим у всьому. Така модель поведінки сприяє ствердженню людської безпринципності і лише маскує світоглядні конфлікти, позбавляючи можливості їх вирішувати завдяки відсутності суспільного діалогу на цю тематику.

Результати життєдіяльності чи наслідки подій, явищ і процесів визначають доцільність запозичення того чи іншого досвіду, проте не слід забувати і про виявлення причин тих чи інших ситуацій. Найкраще запозичувати причини позитивних наслідків або

намагатися скопіювати весь алгоритм досягнення бажаного. При цьому варто зважати на місцевий соціокультурний і політичний колорит, який допоможе впровадити необхідне, зважаючи на побічні ефекти і можливі труднощі. Розпочати варто з констатації факту, що католицька Європа початку XVI ст. страждала від відсутності вільного доступу до вивчення Біблії, а сучасна Європа, зокрема Україна, страждає від втрати авторитету Біблії у спільноті. Отже, хоч увесь суспільний розвиток обертається навколо Біблії, але вектор обертання дещо змінився.

Завдання сучасних реформаторів суспільної свідомості також носить просвітницький характер, але потребує принципово нових методів і підходів. Спершу варто цей авторитет відновити серед християн і поступово формувати його у представників інших різновидів світогляду. Наприклад, Біблія наповнена різноманітними науковими фактами, які були відкриті дослідницькими методами через тисячі років після їх фіксування у Священному Писанні, незважаючи на це шкільна програма з природничих наук досі побудована на постулаті про випадкове походження світу, а з історії на твердженні про виокремлення людини з тваринного світу. Створення світу і людини не розглядається в освітній системі навіть як варіант гідний висвітлення для порівняння з еволюційним [8, 28: 5; 9, 40: 22; 10, 1:26–27].

Це тлумачення змісту і сенсу освітнього процесу навряд чи вписується у концепцію практичної реалізації юридично-політичного принципу неможливості обов'язковості жодної ідеології, зафіксованого у Конституції України. Політична культура дотримання законодавства в Україні наразі також потребує вироблення. Як засвідчує досвід країн так званого західного світу, законслухняність досягається тільки завдяки усвідомленню невідворотності відповідальності за свої вчинки, сформованої на ґрунті віри в останній суд, невідворотний для кожної людини, життя якої не відповідає морально-етичним стандартам Нового Завіту. Боротьба зі злочинністю стає справою виключно правоохоронних органів, коли порушення закону перетворюється з норми життя на кричущу аномалію [11, с. 15].

Концепція договірних відносин, основоположна для життєвого укладу суспільства західного світу та оформлена у «Суспільний договір», наслідуює Завіт Бога з людиною, незважаючи на те, що суспільство довіряє владу над собою, розраховуючи на те, що вибирає собі слуг на визначений термін чи на все їх життя, чи навіть на час існування династії. Звісно, цю філософську побудову використовували у спекулятивних цілях наслідувачі західного способу життя, наприклад, Ф. Прокопович, обґрунтовуючи самодержавство російського царя Петра I, проте цей факт не применшує значення повернення до вчення Нового Завіту у часи Реформації для становлення представницької демократії і партійної системи з голосуванням за програму, а не прізвища у виборчих списках [12, с. 14–16].

Можна розглядати ще багато позитивних прикладів проявів християнського світобачення у суспільному житті, які не враховані під час формування наукової парадигми гуманітаристики. Навіть відоме комуністичне гасло «Хто не працює – хай не їсть» запозичене без відповідного посилання на джерело у святого апостола Павла, що сміливо можна вважати грубим і вульгарним порушенням авторського права шляхом здійснення прямого плагіату. На мій погляд, це свідчить про безмежну необхідність Бога і Біблії для функціонування навіть атеїстично-комуністичного світогляду. Не виключено, що комуністи так старанно забороняли Біблію тільки заради того, щоб не вплив їх ганебний плагіат. Саме тому повноцінна декомунізація ґрунтується на становленні беззаперечного авторитету Біблії в українському суспільстві [13, 3:10].

Річ у тім, що звичайна наукова коректність вимагає робити посилання на джерело інформації чи ідеї, трансльованої у будь-який публічний спосіб. Апелювання до автори-

тету попередників – опція подвійної дії, якщо ми підтверджуємо їх думку і продовжуємо дослідження у прокладеному ними руслі, вона полегшує наше науково-професійне життя. У разі спростування висновків, або поглядів попередників на досліджувану проблему – ускладнює, бо створює світоглядний конфлікт, на вирішення якого може піти досить-таки тривалий час. Саме через це заради досягнення суспільного блага необхідно відновити авторське право Бога на Його Слово, записане Його людьми у Його Книзі – Біблії, а без цього, як засвідчує практика, позитивні результати залишаться недосяжними.

Позбавлення від радянського нашарування повертає український народ до стадії націєтворення початку ХХ ст. Це дозволяє побудувати повноцінну національну державу, що становить пік реалізації процесу націєтворення. Отже, всі гуманітарні науки повинні спрямувати зусилля на досягнення цієї високої мети, позбавившись радянського бачення суспільних процесів, виробляти українське. Фундаментом цього перевлаштування варто зробити відмову від ура-патріотизму і шароварщини, що дозволить визначити реальне становище українського суспільства і шляхи його розвитку. Корисно відродити прогностичну функцію гуманітарних наук, яка слугує для забезпечення держави від завідомо хибних кроків і векторів внутрішньої та зовнішньої політики.

Тому методологічні підходи ХІХ ст. – альтернатива формаційному підходу, а виправлення помилок українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. – шлях до розбудови самостійної, соборної української держави. Християнство, як учнівство, тобто студювання і практична реалізація Біблії, – чудова база духовно-морального виховання нації. Фактично українці мають усе необхідне для повноцінного щасливого життя, проте просто цим не користуються з незрозумілих причин. Можливо, мазохізм – національна риса, яка заважає змінити життя на краще, а можливо, гордість засліпила настільки, що заважає бачити далі кінця власного носа. У будь-якому випадку наша доля у наших руках і ніхто за нас її не покращить і не погіршить, якщо ми виробимо у себе звичку керуватися вченням Біблії у повсякденному житті і навчимо цьому своє оточення, то покращимо суспільне життя, а якщо ні – то погіршимо.

Отже, декомунізація української гуманітаристики у релігійних питаннях зводиться до ствердження свободи сумління та віросповідання з відмовою від детермінованого формаційного підходу на користь відродження морально-етичної функції релігії і прогностичної функції гуманітарних наук. Гіпотези, засновки і висновки формуються на ґрунті оцінок результатів практичного застосування тих чи інших теорій щодо розвитку суспільства або точок зору на суспільні процеси. Відновлення джерельної справедливості у питаннях використання чужих ідей і постулатів шляхом посилення на джерело інформації. Цей принцип стосується використання будь-яких одиниць літератури чи письмових джерел у всіх різновидах досліджень і публікацій.

Список використаної літератури:

1. У кігтях двох орлів. Творення модерної нації. Україна під скіпетром Романових і Габсбургів – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 352 с.
2. Войналович В.А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політичний дискурс / Віктор Анатолійович Войналович – К. : Світогляд, 2005. – 741 с.
3. Костомаров Н.И. . Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей / Н.И. Костомаров.– М. : ЭКСМО, 2006. – 1024 с.
4. Пирагов Н.И. Вопросы жизни / Н.И. Пирагов // Избранные педагогические произведения. – М.: Педагогика, 1985. – С. 29 – 51.

5. Драгоманов М.П. Про волю віри / Михайло Петрович Драгоманов. – Нью-Йорк, 1918 – 32 с.
6. Грушевський М.С. З історії релігійних вчень на Україні / Михайло Сергійович Грушевський – К. : Освіта, 1992 – 192 с.
7. Книга Псалмів // Біблія в перекладі Івана Огієнка. – К. : Українське біблійне товариство, 2002.
8. Книга Йова // Біблія в перекладі Івана Огієнка. – К. : Українське біблійне товариство, 2002.
9. Книга пророка Ісаї // Біблія в перекладі Івана Огієнка. – К. : Українське біблійне товариство, 2002.
10. Перша книга Мойсеєва Буття // Біблія в перекладі Івана Огієнка. – К. : Українське біблійне товариство, 2002.
11. Конституція України [Електронний ресурс]. – Ризимдоступу: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>.
12. Гренишен А.М. Т. Прокопович про політичну владу та взаємини держави і церкви / А.М. Гренишен // Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у XXI ст. : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 3–4 квітня 2015 року) – К. : ГО Київська наукова суспільствознавча організація, 2015 – С. 13–17.
13. Друге Послання св. Апостола Павла до Солунян // Біблія в перекладі Івана Огієнка. – К. : Українське біблійне товариство, 2002.

DE-COMMUNIZATION OF UKRAINIAN HUMANITIES IN RELIGIOUS MATTERS

Andriy Grenyshen

*State Higher Educational Institution,
University of Educational Management,
Department of Scientific and Methodological Support and Coordination
of post-graduate pedagogic institutions
Sichovykh Striltsiv str., 52 A, Kyiv, Ukraine*

The process of de-communization, which applies to all spheres of life, including intellectual, the Soviet system has been the most struggling with the religious life of Ukrainians, turning it into a set of disgusting rites devoid of meaningful meaning and openly atheisticizing Ukrainian society. This has led to a decline in public morals, and the solution to this problem is to establish a public dialogue based on freedom of conscience.

Key words: de-communization, freedom of conscience, social morality, formation approach, scientific approaches of the nineteenth century.